

The Influence of Modern Linguistic Approaches in the Contemporary Presentation of Naḥw: The Example of al-Taṭbīq al-naḥwī

Esmā Sağ Şencal^{1,*}

¹ Zaytuna College, the Arabic Department, California/USA

*Corresponding author

Research Article

History

Received: 06/02/2024

Accepted: 20/05/2024

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright: This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

ABSTRACT

This article examines how ‘Abduh al-Rājiḥī’s “*al-Taṭbīq al-naḥwī*” addresses classical Arabic grammar with a contemporary narrative style and the extent to which modern linguistic approaches are utilized. The aim of the study is to analyze the influence of modern linguistic approaches in Rājiḥī’s work and to evaluate the methodological and theoretical interactions between classical and modern approaches. The analysis seeks to identify Rājiḥī’s strategies for integrating classical grammatical rules into contemporary language usage and the underlying reasons. Since Rājiḥī does not explicitly refer to any modern approaches in the work under study, his other works, *an-Naḥw al-‘Arabī wa-l-dars al-ḥadīth* and *‘Ilm al-lughā al-taṭbīqī wa ta’līm al-‘Arabiyya*, in which he explicitly analyzes modern theories, are also included in the scope of the study. Through an analysis of Rājiḥī’s work, this article discusses the methodological and theoretical complexities of updating classical approaches under the influence of modern linguistic theories, shedding light on how such updates affect the classical approach’s potential to evolve and offer solutions to contemporary linguistic challenges. The findings have significant implications for understanding the internal dynamics of classical grammar and its relationship to contemporary linguistic theories. This study serves as a model for contemporary research in the Arabic language and grammar, offering researchers new insights into the influence of modern thought on traditional approaches, even if indirectly or with minimal contact. The main findings include: (1) the rules through a narrative that resonates with contemporary readers, and (2) the assessment of grammatical rules based on phenomena observed in other languages. The study reveals Rājiḥī’s efforts to respond to criticisms that classical Arabic grammar is perceived as boring, outdated, in need of replacement by a new grammar, not reflective of the changing language, and prescriptive rather than descriptive. By incorporating contemporary language usage and considering the frequency of use among members of the language community, Rājiḥī demonstrates his awareness of the changes in contemporary standard Arabic and affirms the continuing validity of grammatical rules. In doing so, he aligns grammatical instruction with the linguistic principles of synchronicity and recognition of language change. However, while Rājiḥī acknowledges the unchanging nature of grammatical rules, he considers some contemporary linguistic practices to be incorrect despite their acceptance and widespread use by the contemporary linguistic community. Rājiḥī responds to accusations of prescriptivism by claiming that adherence to classical grammatical rules should not be seen as prescriptive, using a Chomskyan approach to counter this criticism. Furthermore, by using a grammatical phenomenon observed in other languages as a criterion against the grammarians’ methodology for evaluating grammatical rules, Rājiḥī adopts a modern linguistic stance that posits the existence of universal grammatical principles across languages. Thus, this article reveals Rājiḥī’s efforts to update a classical discipline to address contemporary issues, reinterpreting some aspects of it under the influence of modern approaches.

Keywords: Arabic Language and its Rhetoric, ‘Abduh al-Rājiḥī, *al-Taṭbīq al-naḥwī*, Classical Grammar, Modern Linguistics, Updating the Classic

Nahiv İlminin Güncel Anlatımında Modern Dilbilim Yaklaşımlarının Etkisi: et-Taṭbîku'n-naḥvî Örneği

Sürec

Geliş: 06/02/2024

Kabul: 20/05/2024

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

ÖZ

Bu makale, örnek çalışma olarak ele aldığı ‘Abduh er-Râciḥî’nin eseri "*et-Taṭbîku'n-naḥvî*"de, klasik nahiv ilmini güncel bir üslupla ele alışı ve modern dilbilim yaklaşımlarının üslubunu ne derecede etkilediğini incelemektedir. Çalışmanın amacı, Râciḥî’nin eserindeki modern dil yaklaşımlarının etkisini analiz ederek, klasik ve modern yaklaşımlar arasındaki metodolojik ve teorik etkileşimleri değerlendirmektir. Bu analizde, Râciḥî’nin klasik nahiv kurallarını çağdaş dil kullanımlarıyla nasıl bütünlüştürmeye çalıştığı ve hangi gerekçelere dayandığı teşhis edilmeye çalışılmaktadır. İncelenen eserde Râciḥî, herhangi bir modern yaklaşıma açıkça yer vermediği için modern kuramları açıkça analiz ettiği *en-Naḥvu'l-‘Arabî ve’d-dersü'l-ḥadîş* ve *‘ilmü'l-luḡati't-Taṭbîkî ve ta‘lîmü'l-‘Arabiyye* eserleri de çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Makale, Râciḥî’nin eserinin analizi aracılığıyla, modern yaklaşımların metodolojik ve teorik düzlemde klasik yaklaşımın kendi potansiyelini geliştirme ve çağdaş meselelere yeni cevaplar üretme kapasitesini nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Makalenin sonuçları, hem klasik nahiv ilminin iç dinamiklerinin anlaşılması hem de çağdaş dilbilim teorileriyle olan ilişkisinin daha iyi kavranması açısından önemlidir. Bu çalışma, Arap dili ve nahiv ilmiyle ilgili çağdaş araştırmalar için bir örnek teşkil etmekte ve çağdaş nahiv çalışmaları analiz edildiği takdirde klasik bir yaklaşımın güncel söyleme aktarılmasında – doğrudan olmasa da veya çok az temas etse de – modern düşüncelerin nasıl etkili olduğu noktasında araştırmacılara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu makalenin elde ettiği bulgular şu şekildedir: (1) Çağdaş okuyucuya hitap eden güncel bir anlatı ile klasik nahiv kurallarının aktarılması ve (2) başka dillerde görülen olgular üzerinden nahiv kurallarının değerlendirilmesidir. Çalışma, bu bulguların arkasındaki sebepleri inceleyerek Râciḥî’nin nahiv ilminin donuk olduğu, geçerliliğini yitirdiği, yerine yeni bir nahiv ilminin getirilmesi gerektiği, değişen dili temsil etmediği ve betimleyici (*descriptive*) değil de buyurucu (*prescriptive*) olduğu yönündeki eleştirilere cevap vermeye çalıştığını ortaya çıkarmıştır. Böylece Râciḥî, güncel dil kullanımlarına yer vererek ve dahası dil toplumu tarafından kullanım sıklıklarına dikkat ederek çağdaş fasih Arapçadaki değişimin farkında olduğunu ve nahiv kurallarının hala geçerli olduğunu okuyucuya göstermektedir. Bunu yaparak nahiv ilmini dilbilimin eşsüremlilik ilkesi ile dilin değişimi kabulüne uygun hale getirmektedir. Öte yandan, nahiv kurallarının değişmediğini kabul eden Râciḥî çağdaş dil toplumu tarafından kabul görüp yaygın olarak kullanılmasına rağmen bazı dil kullanımlarını hatalı bulmuştur. Bu şekilde klasik nahiv kurallarının uyulması gereken kaideler olarak görülmesinin buyuruculukla itham edildiğini belirten Râciḥî, bu eleştiriye Chomskyci dil yaklaşımı üzerinden cevap vermiştir. İkinci hususla ilgili, Râciḥî diğer dillerde görülen bir dilbilgisi olgusunu nahivcilerin metodolojilerine aykırı olarak nahiv kuralları için bir kıstas olarak görmüş ve nahivcilerin tespitlerini bu kıstas üzerinden değerlendirmiştir. Bir dilde görülen bir olgunun başka bir dil için kıstas olması evrensel dilbilgisi kurallarının olduğunu varsayan modern bir dilbilim yaklaşımına aittir. Bütün bunlardan yola çıkarak, bu makale Râciḥî’nin klasik bir ilmi çağdaş meselelere cevap verecek şekilde güncellemeye çalışırken nahiv ilminin tamamı olmasa da bazı meselelerini modern yaklaşımlara göre yeniden yorumladığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, ‘Abduh er-Râciḥî, *et-Taṭbîku'n-naḥvî*, Nahiv İlmi, Modern Dilbilim, Klasiğin Güncellenmesi.

esag@zaytuna.edu

0000-0003-1564-9622

Citation / Atıf: Sağ Şencal, Esmâ. "Nahiv İlminin Güncel Anlatımında Modern Dilbilim Yaklaşımlarının Etkisi: et-Taṭbîku'n-naḥvî Örneği". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/1 (Haziran 2024), 22-41. <https://doi.org/10.18505/cuid.1432423>

Giriş

Modern bilim anlayışının yanırlamacı ve birikerek ilerlemeci yaklaşımına binaen doğa bilimlerinde olduğu gibi dil alanında da – özellikle modern dilbilim sahasında – yeni teorilerin, analizlerin veya görüşlerin öncekilerin yerine geçerek onları elediği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, bazı dilbilimciler klasik teorileri sadece tarihsel bir vakanın analizi veya bir yaklaşımın tarihsel arka planının anlaşılması amacıyla ele almaktadır. Öte yandan, bazı araştırmacılar ise modern yaklaşımlar ışığında klasik olanı yeniden okumaya veya güncellemeye çalışmaktadır. Böylelikle, her ne kadar çalışmalarında bunu açıkça belirtmeseler de en azından bu araştırmacıların bir kısmı, klasik olanın hala geçerli olduğunu veya yeni teoriler tarafından elenmediğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Klasik olanın canlandırılması, güncel söylemler arasındaki yerini bulma çabası ve modern olanla arasında köprü kurma girişimi, önemli bir akademik katkı olsa da dikkatli bir çalışma yapılmadığı takdirde klasiğin yanlış aktarılmasına yol açabilir. Klasik olanın, kendi metodolojik ve felsefi kapları içinde anlaşılmadan güncel akademik söyleme aktarılması ve bunu yaparken güncel söylemde gelişen meselelerin kendi metodolojik ve felsefi uzantılarının çıkış ve dayanak noktalarının yeterince tartışılmaması bir sorundur. Klasik-modern karşılaştırmalarında bu tür tartışmalara yer verilmemesi, “modern” olanı merkeze alarak “klasik” olanı modern olanın ışığında, bir başka ifadeyle, modern olanın kabulleri doğrultusunda okumaya mahkûm etmektedir. Bu durum “klasik” olan güncel söylemlerle ilişkilendirilmeye çalışılırken bünyesinde yer almayan ve kendi kabulleriyle uyumlu olmayan olguların entegre edilmesine yol açmaktadır. Böylece, “klasik” olan orijinal halinden farklı olarak güncel söyleme aktarılabilir.¹

Arap dili çalışmaları bağlamında klasik olanı nahiv ilmi, modern olanı ise modern dilbilim² temsil ederse, bu iki dil yaklaşımını karşılaştıran araştırmaların bir kısmında önceki paragrafta işaret edilen sorunlar gözlemlenmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak Temmâm Hâssân'ın (öl. 1918-2011) eseri *el-Luğatü'l-‘Arabiyye: Ma‘nâhâ ve mebnâhâ*,³ ve ‘Abdulâdir el-Mehîrî'nin (öl. 1934-2016) eseri *Naẓarât fi'l- turâsi'l-luğavi'l-‘Arabî*⁴ zikredilebilir. Bu araştırmacılar, nahiv ilmini modern kabullere göre yeniden okuyarak doğru buldukları kısımları korurken, “yanlış” olarak değerlendirdikleri durumlar için ise dilbilim kuramlarına uyumlu “düzeltmeler” önermişlerdir. Bunların yanı sıra, belirli bir modern dilbilim kuramını bir nahiv aliminin görüşlerine veya öne çıkan bir nahiv kitabına uygulayan çalışmalar da literatürde bulunmaktadır. Bu tür araştırmalara, Jonathan Owens'ın Sîbeveyhi'nin nesne zamirlerine ilişkin gözlemlerini modern Arap lehçeleriyle karşılaştırarak, klasik Arapça dilbiliminin tarihsel yorumunu modern yaklaşımlar ışığında yeniden

¹ Abdülkâdir el-Fâsî el-Fihri, *el-Lisâniyyât ve'l-luğatü'l-‘Arabiyye: Nemâzic terkîbiyye ve dilâliyye* (Kazablanka, Fas: Dâr Toubkal, 1993), 2/60.

² Bu çalışmada nahiv ilmi ile modern dilbilim farklı ontolojik ve epistemolojik temelleri olan iki ayrı dil yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir. Nahiv ilmi, İslam düşünce geleneğinin dil ilimlerinden biri olup âmîl olgusu üzerine kurulu bir bakış açısından hareketle kelime sonlarındaki değişiklikleri inceleyen bir disiplindir. Modern dilbilim ise yanırlamacı - pozitivist bilim anlayışı çerçevesinde dil üzerine incelemeler yapan bir bilim dalıdır. bk. John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), 32-36.

³ Temmâm Hâssân, *el-Luğatü'l-‘Arabiyye: Ma‘nâhâ ve mebnâhâ* (Kazablanka: Dâru's-şekâfe, 1994).

⁴ ‘Abdulâdir Mehîrî, *Naẓarât fi'l- turâsi'l-luğavi'l-‘Arabî* (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993).

ele aldığı çalışması,⁵ Georgine Ayoub'un Chomksyci dil yaklaşımının “durum” (*case*) ve “gönderim” (*reference*) olgularını Sîbeveyhi'nin *al-Kitâb*'ı çerçevesinde ele aldığı çalışması,⁶ ve Hassina Aliane'nin Sîbeveyhi ve takipçilerinin dil yapılarını ele alış biçimlerini Matematiksel Kategori Teorisi (MCT) üzerinden bir teorik temel önererek analiz ettiği çalışması örnek verilebilir.⁷ Bu güncel çalışmalarda klasik olanın hangi modern yaklaşım esasına göre değerlendirildiği açıkça yer almaktadır. Öte yandan, nahiv ilmini güncellemeye çalışan bazı araştırmacılar, herhangi bir modern dilbilim teorisine açıkça atıf yapmamış ve modern kuramlara göre yeniden okuma yapmayı doğrudan hedeflememiştir. Bu araştırmacılardan biri olan Mısırlı dilci 'Abduh er-Râcihî (öl. 1937-2010) ve eseri *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Râcihî, ilk basımı 1972'de yapılan ve en son 1999'da gözden geçirilen *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'de temel olarak klasik nahiv kurallarını çağdaş okuyucuya aktarmayı amaçlamıştır. Bu amacını, anlatımında güncel bir üslup takip ederek, günlük dil kullanımlarına yer vererek, artık kullanılmayan bazı dil kurallarını çıkararak ve – az da olsa – bazı nahiv kurallarını modern dil teorileriyle ilişkilendirerek yerine getirmiştir.⁸ Bu makalede amaç, Râcihî'nin bu güncel söyleme aktarma veya uyarlamasının klasik nahiv ilminin kendi kabulleriyle çelişip çelişmediğini tartışmak ve modern dilbilim kuramlarından ne ölçüde etkilendiğini analiz etmektir. Literatürde Râcihî'nin *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* ve *et-Taṭbîḳu's-şarfi* eserleri ile ilgili tahlile dayalı ve Arapça dil öğretimine katkısını inceleyen çalışmalar bulunmaktadır.⁹ Makalenin katkısı, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'ye odaklanarak, Râcihî'nin eserde takip ettiği yöntemini ve ele aldığı nahiv kurallarından bazılarını – her ne kadar doğrudan yer vermemiş olsa da – modern dilbilim yaklaşımlarıyla nasıl ilişkilendirmeye çalıştığını ve bu süreçte klasik ilmin dayanaklarını ne derece tartıştığını analiz etmesidir.

⁵ Jonathan Owens, “Chapter 504 and Modern Arabic Dialectology: What are Kaškaša and Kaskasa, Really?”, *Ingham of Arabia: A Collection of Articles Presented as a Tribute to the Career of Bruce Ingham*, ed. Clive Holes - Rudolf De Jong (Leiden: Brill, 2013), 173-202.

⁶ Georgine Ayoub, “Case and Reference: The Theory of Mâ Yanşarîf Wa-Mâ Lâ Yanşarîf in Sîbawayhi's Kitâb”, *The Foundations of Arabic Linguistics III* (Leiden: Brill, 2018), 11-49.

⁷ Hassina Aliane, “Contribution to a Modern Reading of Sîbawayhi”, *The Foundations of Arabic Linguistics IV: The Evolution of Theory*, ed. Manuela E. B Giolfo - Kees Versteegh, Studies in Semitic Languages and Linguistics (Leiden; Boston: Brill, 2019), 10-29.

⁸ Erken modern dönemde, Arapçanın nahiv kurallarının kolaylaştırılmasına yönelik hem dilciler hem de Arapça dil kurumları tarafından girişimler yapılmıştır. Bu kolaylaştırma akımına paralel olarak, *en-Nahvü'l-vâdih* gibi nahiv kurallarının daha basit bir dille anlatıldığı bazı kitaplar telif edilmiştir. Her ne kadar bu kitapların hepsi için modern dilbilim kuramlarından etkilendiği veya bu kuramları temel alarak kolaylaştırma yapmaya çalıştığı söylenemese de azımsanmayacak sayıda bir kısım araştırma modern dilbilim kuramlarını ve kabullerini kıstas edinmiştir. Bu tartışmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Muhammet Çelik, *Arap Dili Gramerindeki Yenileşme Hareketlerinin Teorik Temelleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 311-336. Bu makalede, tümel bir durum olarak karşılaşılan bu meselenin tikel bir örneği olan *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* incelenerek akademik literatürde meselenin bu boyutuna dikkat çekmek hedeflenmektedir.

⁹ Bakınız Mehmet Nafi Arslan, “‘Abduh er-Râcihî ve et-Taṭbîḳu'n-naḥvî Adlı Eseri”, *Journal of Oriental Scientific Research* 8/2 (Kasım 2016), 728-753; Yusuf İbrahim Yücel, “‘Abduh er-Râcihî, et-Taṭbîḳu's-Şarfi' İsimli Eserin Değerlendirilmesi”, *İlahiyat* 9 (Aralık 2022), 215-217.

Hem klasik nahiv teorilerine hem de modern dilbilim yaklaşımlarına vâkıf bir dilci olan Râcihî, çağdaş¹⁰ Arap dili literatüründe önemli bir yere sahiptir. Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, *et-Taṭbîḳu'ş-şarfi*, *Nuṣûs min kitâbi'l-Ḥaṣâ'is ve Durûs fi şurûhi'l-'Elfiyye* gibi eserlerinde hem klasik dil ilimlerine hem de Sîbeveyhi (öl. 180/796) ve İbn Cinnî (öl. 392/1002) gibi önde gelen dil âlimlerinin görüşlerine hâkim olduğunu göstermiştir. Öte yandan, başta klasik nahiv ilmiyle modern dilbilimi karşılaştırdığı ve Chomksyci dilbilim yaklaşımını benimsediğini gösterdiği eseri *en-Naḥvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs*, modern dilbilimin alt disiplinlerinden olan uygulamalı dilbilimi anlattığı *'İlmü'l-luḡati't-taṭbîḳî ve ta'îlmü'l-'Arabiyye*, bir başka alt disiplin olan toplumsal dilbilimi anlattığı *el-Luḡa ve 'ulümü'l-muctema'* gibi eserlerinde ise modern dilbilim kuramlarında da yetkin olduğunu belli etmiştir. *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'de modern dilbilim kuramlarına doğrudan bir atıf bulunmadığından ötürü; konunun olabildiğince doğru bir şekilde teşhis edilebilmesi için Râcihî'nin diğer eserlerindeki – özellikle, *en-Naḥvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs* ve *'İlmü'l-luḡati't-taṭbîḳî ve ta'îlmü'l-'Arabiyye*'deki – ifadeleri de makalenin kapsamına dahil edilmiştir.

Bu makalede, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* gibi asıl odak noktası klasik bir ilmi çağdaş okuyucuya aktarmak olan bir eserde doğrudan işaret edilmediği ve hatta oldukça az temas edildiği halde modern yaklaşımların etkili olabileceğini tartışılmaktadır. Böylece, çağdaş dönemde nahiv ilmi üzerine çalışan araştırmacılara, literatürdeki önemli çalışmaların söylemlerine dikkatli bir analiz yapıldığında, satır aralarında yer alan modern düşüncelerin nasıl tespit edilebileceğine dair bir örnek sunulmaktadır. Bu tespitler sayesinde çağdaş araştırmacılar Arap diliyle ilgili yapılan modernleştirme veya güncelleme çalışmalarını daha iyi anlayabilir ve şu iki hususu ayırt edebilir: (1) Klasik olan kendi felsefi temelleri çerçevesinde geliştirilerek mi güncel meselelere cevap verilmiştir, yoksa (2) klasik olan modern olanın kabulleri doğrultusunda yeniden mi şekillendirilmiştir. Birinci husus, ontolojik ve epistemolojik dayanakları ve metodolojik temelleri dikkate alan bir bakışı önerirken, ikinci husus ise klasik olanın üzerine inşa olduğu temellerin yıkılmasına ve başka bir düşünce sisteminin içinde kaybolmasına sebep olmaktadır. Bu makale, Râcihî'nin *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'deki güncel üslubunu analiz ederek bu iki hususu tartışmaya açmaktadır.

Bu makalenin birinci bölümünde Râcihî'nin *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'de kullandığı güncel anlatım üslubu incelenerek bu tercihin arkasında yatan betimleyicilik ilkesi, Chomskyci üretici dilbilgisi kuramı gibi modern yaklaşımların bu anlatımı nasıl etkilediği tartışılacaktır. Özellikle dilin değişimi ve klasik nahiv kurallarının günümüzdeki geçerliliği bağlamında Râcihî'nin benimsediği üslup ele alınacaktır. İkinci bölümünde, Râcihî'nin eserinde farklı dillerden örnekler vererek oluşturduğu "diğer dillerde de görülen bir olgu" argümanı üzerinden bazı nahiv kurallarını nasıl ele aldığı ve bu ifadenin klasik nahiv anlayışıyla ne kadar uyumlu olduğu incelenecektir. Son bölümde, elde edilen bulgular üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

¹⁰ “Çağdaş” kelimesinin kapsamına on dokuzuncu yüzyıl girse dahi, makale boyunca “çağdaş Arap literatürü” ile kastedilen daha çok yirmi ile yirmi birinci yüzyıllar arasında kalan süreçtir. Bunun temel sebebi, çağdaş Arap dili çalışmalarının yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan modern dilbilim ile etkileşiminin bu yüzyılda başlamış olmasıdır (Mustafa Galfân, “el-Lisâniyyâtü'l-'Arabiyye: Ru'ye Menheciiyye fi'l-Masâdir ve'l-Ususi'n-Nazariyye”, *A'mâlu'n-Nedveti'd-Duveliiyye havle'l-Luḡati'l-'Arabiyye ve'n-Nazariyyâtü'l-Lisâniyye: el-Hasîletu ve'l-Âfâk* (Fas: Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye: Câmi'atu Seyyidî Muhammed b. 'Abdillâh, 2007), 62.).

1. Nahvî Anlatım Üslubunun Yeniden Düzenlenmesi ve Dilin Değişimi Meselesi

Râcihî *et-Taṭbîku'n-nahvî*'de konu, içerik ve tasnif bakımından klasik nahiv kitaplarına büyük ölçüde sadık kalsa da bariz bir şekilde farklı bir anlatım üslubu kullanmıştır. Örneğin, İbn Hişâm'ın (öl. 761/1360) *ʿEvḍaḥu'l-mesâlik*'i ile Râcihî'nin *et-Taṭbîku'n-nahvî*'si karşılaştırıldığında konuların sırası ve içerikleri hemen hemen örtüşmesine rağmen anlatım üslubunun farklılığı dikkat çeker. Bu farklılık, (1) Klasik nahiv kitaplarından daha açık ve anlaşılır güncel bir dilin kullanılması ve (2) şevâhid¹¹ yerine güncel dil kullanımlarından örnekler getirilmesi ve bu kullanımların azlık-sıklık oranına dikkat edilerek klasik nahiv kitaplarında yer alan bazı dil kurallarının elenmesi ya da çok kısa bir şekilde yer verilmesi şeklinde iki noktada özetlenebilir.

Çağdaş nahiv kitaplarında bu tarz bir üslup kullanma hususunda Râcihî tek değildir. Aynı şekilde, *et-Taṭbîku'n-nahvî* dışında bu düşünceyi uygulayan *en-Nahvi'l-esâsî*,¹² *Fi'n-Nahvi'l-ʿArabî*,¹³ *en-Nahvu'l-vazîfî*,¹⁴ *en-Nahvu'l-vâḍih*¹⁵ gibi başka eserler de bulunmaktadır. *Fi'n-Nahvi'l-ʿArabî*'nin yazarı Mehdî el- Maḥzûmî (öl. 1917-1993) de nahiv ilminin çağdaş okurların daha kolay anlayabileceği bir üslupla aktarılmasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.¹⁶ Klasik nahiv eserlerinde bazı ifadelerin doğrudan anlaşılması zor olabiliyorken, bu güncel çalışmalarda okuyucuya ders anlatır gibi bir üslup takip edilerek daha yalın ve açık bir anlatım kullanılmıştır. Bu durumun nedenlerinden biri de nahiv ilmini modern ders müfredatına uyumlu olmasını sağlama çabalarıdır. Yine klasik eserlerde, nahivciler arasındaki farklı görüşlere yer verilmiş ve bunlar zayıf veya güçlü olmalarına göre tartışılmıştır. Çağdaş çalışmalarda ise daha ziyade Arap dil kurumlarının kararları doğrultusunda kabul gören ve güçlü görüşlere dayanan nahiv kuralları anlatılmıştır. Böylece araştırmacılar zayıf veya farklı görüşlerle ilgili tartışmaları anlatım üslubundan uzak tutarak okuyucu tarafında oluşacak bir karışıklığın önüne geçmeye çalışmışlardır. Râcihî ve onun gibi düşünen çağdaş dâricilerin daha yalın ve basit bir anlatım üslubunu tercih etmesinin temel sebeplerinden biri klasik metin ile çağdaş okuyucu arasında köprü kurmak ve içeriği çağdaş okuyucunun anlayışına yaklaştırmaktır.

¹¹ Şevâhid klasik nahiv kitaplarının anlatım üslubunun olmazsa olmaz parçalarından biridir ve istiḥâd sonucu toplanan dil kullanımlarıdır. İstiḥâd ise nahiv kurallarını belirlemek ve bu eylemi gerekçelendirip delil göstermek amacıyla belirli zaman diliminde yer alan şiir beyitlerinden ve belirli lehçelerden dil kullanımlarını toplama hareketidir (İsmail Durmuş, “İstiḥâd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396; Harun Ögmüş, “Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (14 Ocak 2016), 28.). Fasih – bir başka deyişle en doğru dil kullanımı – olarak kabul edilen şevâhid Kur'an ayetleri ve Câhiliyye şiirleri iken en sık kullanılan şevâhid ise Câhiliyye döneminden hicri ikinci asrın ilk yarısına kadar olan dönemdeki şairlerin şiirleridir (Ögmüş, “Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü”, 29-31; Yasir Suleiman, “Arabic linguistic tradition”, *Concise History of the Language Sciences* (Elsevier, 1995), 18-19.). Şevâhid klasik nahiv kitaplarının temel dayanaklarından. Zira nahiv kuralları toplanan bu dil kullanımlarından elde edilmiştir. Dahası nahiv literatüründe nahiv kitaplarındaki şevâhid ile ilgili çok sayıda fihris ve şerh eserleri gibi çalışmaların bulunması da bu olgunun nahiv geleneği için ne kadar önemli olduğunu gösterir (Bahsi geçen fihris ve şerh eserleri ile ilgili daha fazla bilgi için Ögmüş'ün Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü Ögmüş, “Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü”, 31-39. çalışmasına bakınız.).

¹² Aḥmed Muḥtâr Ömer vd., *en-Nahvi'l-esâsî* (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1994).

¹³ Mehdî Maḥzûmî, *Fi'n-Nahvi'l-ʿArabî: Naḥd ve tevcîḥ* (Beyrut: Dâru'r-Râidi'l- ʿArabî, 1986).

¹⁴ ʿAbdulʿalîm İbrahim, *en-Nahvu'l-vazîfî* (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1983).

¹⁵ Ögmüş, “Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü”, 29-31; Yasir Suleiman, “Arabic linguistic tradition”, *Concise History of the Language Sciences* (Elsevier, 1995), 18-19.

¹⁶ *Fi'n-Nahvi'l-ʿArabî: Naḥd ve tevcîḥ* (Beyrut: Dâru'r-Râidi'l- ʿArabî, 1986), 15.

İkinci nokta olan şevâhid (Kur'an ayetleri ile şiir beyitleri) ise nahiv kitaplarında sıklıkla kullanılmasına rağmen Râcihî'nin *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'sinde daha çok konu sonlarında okuyucunun veya öğrencinin pratik yapması maksadıyla alıştırmaya maddeleri olarak yer almaktadır. Klasik nahiv konularını anlatırken Râcihî, çağdaş okuyucunun içeriği daha kolay kavrayabilmesi için şevâhid yerine kısa, basit ve günlük dil kullanımlarından örnekler getirmiştir.¹⁷ Klasik nahiv eserlerinde konu anlatımına kimi zaman basit cümleler (bir sonraki başlıkta ele alınacak olan *أعطيت زيدا درهما* gibi) eşlik etse de bir nahiv kuralının anlatımında şevahidin özellikle de şiir beyitlerinin yer almaması, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'yi ve benzer üslubu takip eden çağdaş nahiv kitaplarını klasik eserlerden ayırmaktadır. Bu durumla ilgili *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* özelinde şu belirtilmelidir; Râcihî'nin bu tercihinin arkasındaki sebeplerden biri, çağdaş dönemde takip edilen dil öğretme metodunu problemlili görmesidir.¹⁸ Zira ona göre, nahiv ilminin kendisinde bir sorun yoktur ve nahivciler tarafından bu kurallar asırlarca korunarak günümüze kadar gelmiştir. Ancak şevâhidin büyük bir kısmını oluşturan ve asırlar öncesinin dili olan şiir beyitleri, çağdaş dilden uzak olduğundan, okuyucunun nahiv kurallarını anlamasını zorlaştırabilir. Öyle görünüyor ki Râcihî, hem nahiv kurallarının anlaşılabilirliğini arttırabilmek¹⁹ hem de bu eleştirilere cevap vermek için örneklendirmesini çağdaş dil kullanımlarıyla yapmıştır.

Râcihî'nin *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'de şevâhid yerine güncel dil kullanımlarına önem vermesi, eserin isimlendirilmesinden de anlaşılmaktadır. Arslan'a göre, Râcihî'nin eserini "uygulamalı nahiv" anlamına gelen *en-naḥvü't-taṭbîḳî* değil de "Naḥvî uygulama/gramatik uygulama/dille ilgili uygulama"²⁰ anlamına gelen *et-taṭbîḳu'n-naḥvî* olarak isimlendirmesi, yönteminde uygulamanın merkezi rol oynadığını gösterir.²¹ Râcihî, bu naḥvî uygulamayı çağdaş fasih Arapça üzerinden gerçekleştirmiş; üstelik sadece güncel dil kullanımlarına yer vermekle kalmayıp bazı ifadelerin güncel dildeki kullanım sıklığı ile ilgili de bilgi vermiştir.²² Bazı dil kullanımları için az kullanıldığını (ör. İrabtan mahalli olan bazı cümlelerin az kullanılması gibi)²³ veya artık güncel dil sirkülasyonunda yer almadığını (ör. *أى* ve *أية* kelimelerinin ihtisastaki kullanımlarının çağdaş fasih Arapçada artık olmaması)²⁴ belirterek ya hiç yer vermemiş ya da detaylı olarak ele almamıştır.²⁵ Aynı şekilde, Râcihî gibi Mısırlı olan dilci Ahmed Muhtâr Ömer (öl. 2003) ve arkadaşları da *en-Naḥvü'l-esâsî*'nin önsözünde çağdaş dönemde nahiv anlatımı ve öğretimini güncel ve günlük dil kullanımlarıyla örneklendirmenin bir ihtiyaç olduğunu ve teorik temellerin uygulamayla birleşmesinin önemini vurgulayarak çağdaşları Râcihî'ye yakın bir duruş göstermişlerdir.²⁶ Görüldüğü üzere, bu tercih Râcihi dışında diğer çağdaş dilciler tarafından da benimsenmiştir.

¹⁷ Arslan, "Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri", 735.

¹⁸ Abduh Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* (İskenderiye: Dâru'l-Marifeti'l-Câmi'iyye, 2000), 7-8; 'Abduh Râcihî, *İlmü'l-luġati't-taṭbîḳî ve ta'lîmü'l-'Arabîyye* (İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifati'l-Câmi'iyye, 1995), 7-8.

¹⁹ Arslan, "Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri", 738.

²⁰ Arslan, "Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri", 734.

²¹ Arslan, "Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri", 735.

²² Arslan, "Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri", 738.

²³ Abduh er-Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* (İskenderiye: Dâru'l-Marifeti'l-Câmi'iyye, 2000), 344.

²⁴ Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 210.

²⁵ Arslan, "Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri", 748.

²⁶ *en-Naḥvü'l-esâsî*, 5.

Nahiv anlatımının “çağdaş toplumun kullandığı dil” üzerinden örneklendirilmesi, dilin zaman içindeki değişimi sorunuyla ilgilidir. Zira şevâhidin, çağdaş zamanda kullanılan dili temsil etmemesinin sebebi, temin edildiği dilin değişmiş olmasıdır. Mısırlı dilci Maḥmûd es-Şa‘rân’a göre, Kur’an’ın nazil olduğu Arapça, her ne kadar genel hatlarıyla korunsada asırlar öncesinden peyderpey değişmeye başlamıştır.²⁷ Dahası, çağdaş dönemde klasik Arapça ile modern standart (fasih) Arapçanın birbirlerinden farklılaşması üzerine çalışmalar ortaya çıkmış ve çağdaş fasih Arapçanın klasik kullanımdan birçok açıdan farklı olduğu akademik zemine taşınmaya başlamıştır.²⁸ Râciḥî de kitabında *el-fuşḥa’l-mu‘âşira* (الفصحى المعاصرة) ve *fuşḥa’t-turâs* (فصحى التراث) ayırımını zikrederek bu farklılaşmaya temas etmiştir.²⁹ Bu, sadece çağdaş araştırmacıların tespiti değildir; “istişhâd” veya “iḥticâc” asrı olarak bilinen dönemde şevâhidin temin edildiği zaman aralığının sınırlandırılmasının nedeni de dilin değişimidir. Nahiv ilminin bir disiplin olarak teşekkül ettiği ilk aşamalarda, yabancıların Arap toplumuna dahil olmasıyla laḥn adı verilen yanlış dil kullanımlarının yaygınlaşmaya başlaması ve Kur’an dilinden uzaklaşma kaygısının ortaya çıkması, dönem alimlerini dil üzerine düşünmeye ve dilbilgisi için belirleyici kıstaslar koymaya yönlendirmiştir. Dolayısıyla, nahiv ilminin bir ilim olarak ortaya çıkmasına sebep olan da dilin değişimidir. O takdirde, o dönemde başlayan dil değişimi modern dönem için daha belirgin olması kaçınılmazdır. Bu değişimin farkında olan Râciḥî, klasik nahiv ilmini anlatırken, çağdaş fasih Arapçanın güncel dil kullanımlarından örnekler getirerek dilbilgisi kurallarının ve gramer yapılarının sabit kaldığını vurgulamıştır. Böylece Râciḥî, *et-Taṭbîku’n-naḥvî*’de uygulamalı bir yöntem takip ederek nahiv ilminin hala aktif bir şekilde güncel dili temsil ettiğini göstermeye çalışmış ve çağdaş dönemde nahiv ilmine yöneltilen “geçerliliğini yitirdiği” ve “donuk olduğu” eleştirilerine cevap vermeyi hedeflemiştir.³⁰

Nahiv ilmine yöneltilen bir diğer eleştiri dil kurallarının da değiştiği ve bu sebeple, yeni bir nahiv ilminin oluşturulması gerektiğidir. Faslı dilci Abdülkâdir el-Fâsî el-Fihrî, tam bu hususa işaret ederek nahiv ilminin dil içi yapılarını betimleyen nihaî bir dil disiplini olduğunu reddetmiş ve değişim sebebiyle Arapçanın yeniden betimlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.³¹ Bu, modern dilbilimin dilin sürekli değişim içinde olduğu kabulü ile uyumludur. Bu kabulden hareketle, dilbilim eşsüremlî (*synchronic*) ve artsüremlî (*diachronic*) olmak üzere iki temel araştırma yöntemine sahiptir. Eşsüremlî dilbilim yaklaşımında, daha önceki veya sonraki zamanları hesaba katmadan

²⁷ Şa‘rân, bu değişimi bu şekilde izah etmektedir: Klasik nahivciler ve dilciler, başka dillerden gelen yabancı kelimeler için “müvelled” ve “dahîl” kavramlarını üretmiş ve nahiv kurallarına göre durumlarını ele almıştır. Dahası, nahivciler, Kur’an’daki garîb (yabancı) kelimeler üzerine çeşitli eserler telif etmiş ve klasik Arap edebiyatında Arapların Câhiliye-Bedevî kültüründen yerleşik hayat (taḥaddur) kültürüne geçmeleriyle birlikte şiir üslubuna yansıyan değişimleri tartışmışlardır. Bütün bunlar, dil alimlerinin değişimi gözlemlediklerini ve kendi dil yaklaşımları içinde baş etmenin yollarını bulduklarını göstermektedir. Maḥmûd es-Şa‘rân, *‘İlmü’l-luğa: Muḥaddime li’l-kâri ‘i’l-‘Arabî* (Beirut: Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye, ts.), 39-40.

²⁸ Karin C. Ryding, *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 4.

²⁹ Râciḥî, *et-Taṭbîku’n-naḥvî*, 126, 210 ve 284.

³⁰ Râciḥî, *et-Taṭbîku’n-naḥvî*, 7-8; Râciḥî, *‘İlmü’l-luğati’t-taṭbîkî ve ta’lîmü’l-‘Arabiyye*, 7-8.

³¹ Fihrî, *el-Lisâniyyât ve’l-luğatü’l-‘Arabiyye: Nemâzic terkîbiyye ve dilâliyye*, 53.

belirli bir zaman diliminde (çoğunlukla günümüzdeki) toplumun konuştuğu dil incelenir.³² Böylece henüz değişime uğramamış sabit bir kesit üzerinden dil kuralları belirlenmeye çalışılır. Artsüremli dilbilim yaklaşımında ise dilin farklı zaman dilimlerindeki halleri ele alınıp dil değişimi (*language change*) incelenir; bu değişimin nasıl gerçekleştiği ve arkasındaki sosyal faktörler anlaşılmaya çalışılır.³³ Bu perspektife göre, klasik nahiv bir zaman diliminin dilbilgisini temsil eder ve çağdaş bir dilcinin, dilin değişimi ışığında günümüz Arapçasını eşsüremli bir çalışmayla betimlemesi beklenir. Dil değişiminin, sadece kelime dağarcığının evrimi anlamına gelmediği; dil kurallarının ve gramer yapılarının da değişebileceği düşünülerek dil çalışması yapılmalıdır.

Bu değişimi göz ardı eden bir dilbilimci, dil toplumunun belirlenen kurallara uygun konuşmasını beklemek zorunda kalır ve aykırı her dil kullanımını hatalı olarak nitelendirir. Ancak dil toplumunun bazı kullanımlarını yanlış olarak değerlendirmesi dilbilimin betimleyicilik (*descriptivism*) ilkesiyle çelişen buyurucu veya kural koyucu (*prescriptive*) bir tavidir. Genel kabul görmüş dil kurallarına uymayan kullanımların toplum dilinde yaygınlaşması durumunda, bir dilbilimci mevcut dil kurallarının değişime uğradığını düşünebilir ve artsüremli bir analiz gerçekleştirebilir. Tarihsel dilbilim yaklaşımlarıyla (örneğin sentaktik değişimler için yeniden inceleme (*reanalysis*), genişleme (*extension*) ve ödünç alma (*borrowing*)) bu olguyu analiz etmeye, değişimi gözlemlemeye ve altında yatan sebepleri ortaya çıkarmaya çalışır.³⁴

Dil kurallarının değişmediğini varsaymak ve dil toplumundan bu kurallara uymasını beklemek betimleyicilik ilkesine aykırı olduğu için, Fihri gibi bazı dilcilerin “yeni bir nahiv ilmi oluşturulması gerektiği” düşüncesinin arkasında nahiv ilmini buyurucu bulmaları yer almaktadır. *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'deki ifadelerine göre, Râciḥî klasik nahiv kurallarının değişmediğini ve çağdaş Arap dil toplumunun bunlara uyması gerektiğini düşünmektedir. Modern standart Arapçadan örnekler temin etse de Râciḥî, gramer bakımından doğruluğunu klasik dil kurallarına dayandırmaktadır. Örneğin, güncel kullanımlarda istisnanın istisna haricisinde kullanılmasını ele almış ve birkaç örnek vermiştir. Daha sonra istisnanın bu tür kullanımını Arapçanın tanımadığını – bir başka ifadeyle, klasik nahiv kurallarına aykırı olduğunu – belirtip bunların yerine klasik nahiv ilmine göre doğru olan ifadeleri sunmuştur.³⁵ Güncel dilde yaygın olarak kullanılan “دع” fiilinin klasik Arapçada bu şekilde bir kullanıma sahip olmadığını ve İngilizcedeki “let” fiilinin kullanımına karşılık olarak ortaya çıktığını

³² Adrian Akmajian vd., *Linguistics: An Introduction to Language and Communication* (Cambridge; Massachusetts; London: The MIT Press, 2010), 311; Marianne Mithun, “Language Change: The Dynamicity of Linguistic Systems”, *How Languages Work: An Introduction to Language and Linguistics*, ed. Carol Genetti - Allison Adelman (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 266; Andrew Radford vd. (ed.), *Linguistics: An introduction* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009), 16; Shaligram Shukla - Jeff Connor-Linton, “Language Change”, *An Introduction to Language and Linguistics*, ed. Ralph Fasold - Jeff Connor-Linton (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 275.

³³ Akmajian vd., *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*, 311; Carol Genetti, “Introduction: Language, Languages, and Linguistics”, *How Languages Work: An Introduction to Language and Linguistics*, ed. Carol Genetti - Allison Adelman (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 21; Mithun, “Language Change: The Dynamicity of Linguistic Systems”, 266; Radford vd., *Linguistics*, 15; Shukla - Connor-Linton, “Language Change”, 276-277.

³⁴ Ralph Fasold - Jeff Connor-Linton, “Introduction”, *An Introduction to Language and Linguistics*, ed. Ralph Fasold - Jeff Connor-Linton (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 8. Ayrıca sentantik değişimlerle ilgili bakınız: Walter Bisang, “Linguistic change in grammar”, *The Routledge Handbook of Linguistics*, ed. Keith Allan (London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016), 366-384.

³⁵ Râciḥî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 268-269.

öne sürmüştür.³⁶ Bu iki örnekte olduğu gibi, ele aldığı diğer güncel dil kullanımlarını da çağdaş toplum tarafından kabul görmüş olmalarına göre değil, klasik dil kurallarına uygun olmasına göre değerlendirmiştir. Aslında Râcihî, modern dilbilim kriterlerine göre buyurucu olmaktan ziyade, klasik nahiv kurallarını temel kıstas kabul ederek nahivcilerin fasih Arapçanın koruma amaçlarına sadık kalmıştır. Bu bakımdan nahivcilerle aynı metodolojiyi takip etmektedir.

Râcihî, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs* eserinde nahiv ilminin buyurucu olduğu yönündeki eleştirilere, Chomsky'nin dil yaklaşımı üzerinden yanıt vermiştir.³⁷ Ona göre, bu yaklaşımın yeterlilik (*competence*) ve performans (*performance*) olguları, dil kurallarına uyma gerekliliği olan buyuruculuk eleştirisini geçersiz kılmaktadır.³⁸ Râcihî, bu iki kavramın, bir ifadenin dilbilgisi kuralları açısından doğruluğunun (*grammaticality*) belirlenmesinde temel alındığını savunur. Bir dilcinin dil analizi yapabilmesi ve dil kurallarını belirleyebilmesi için dilbilgisi kuralları açısından doğru (*grammatical*) ve yanlış (*ungrammatical*) ifadeleri birbirinden ayırt etmesi gerekir.³⁹ Böylece Râcihî, bu yaklaşımın önerdiği doğruluk ile buyurucu olmayı benzer olgular olarak değerlendirerek nahiv ilmine yöneltilen bu eleştiriye bertaraf etmeye çalışmıştır. Öte yandan, dilbilimcilerin buyurucu olma ile kastettikleri dil toplumunun normal bulduğu, ancak o dilin dilbilgisi uzmanları tarafından “yanlış” olarak değerlendirilen dil kullanımlarıdır. Chomsky'nin dilbilgisi kuralları açısından doğruluk (*grammaticality*) ile kastettiği ise bir dil uzmanının görüşüne ihtiyaç duymaksızın dil toplumunun rahatlıkla belirlediği dil hatalarıdır.⁴⁰ Bu durum, Chomsky'ci dil yaklaşımının teorik yapısıyla alakalı olup dilin zamanla değişime uğraması sonucu ortaya çıkan farklı kullanımların nasıl değerlendirildiğiyle ilgili değildir.

Râcihî'nin nahiv ilmine yöneltilen eleştirilere cevap vermek ve nahiv ilminin aslında doğru esaslara sahip olduğunu göstermek için dilbilim kuramlarından istifade etmesi dikkat çekicidir. *et-Taṭbîku'n-naḥvî*'de güncel dil kullanımlarına yer vererek nahiv ilmini çağdaş okuyucunun tasavvuruna yakınlaştırmış ve anlaşılabilirliğini arttırmış olsa da bu analiz, Râcihî'nin eserindeki tek amacının bu olmadığını göstermektedir. Râcihî uygulamayı esas edindiği bu eserde nahiv ilmine yöneltilen geçerliliğini yitirdiği, güncel dili temsil etmediği, buyurucu olduğu gibi eleştirilere cevap vermeyi ve nahiv ilminin hala etkili bir şekilde çağdaş dili betimlediğini göstermeyi hedeflemiştir. Aynı zamanda, klasik bir ilmi çağdaş bir zemine taşımaya çalışırken modern kabullere ve yaklaşımlara itibar etmiştir.

2. Diğer Dillerde Görülen Olgulardan Hareketle Nahiv Analizi

Modern dilbilimden etkileşim bağlamında *et-Taṭbîku'n-naḥvî*'de dikkat çeken bir husus, Râcihî'nin fail yapısı, mefulün yapısı ve iki meful alan fiiller olmak üzere üç nahiv konusunda “diğer dillerde görülen bir olgu” ifadesine yer vermesi ve dahası, ele aldığı dilbilgisi kuralının

³⁶ Râcihî, *et-Taṭbîku'n-naḥvî*, 295.

³⁷ Abduh er-Râcihî, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs: Baḥs fi'l-menhec* (Beyrut: Dâru'n-Naḥdati'l-'Arabîye, 1979), 156.

³⁸ Râcihî, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs: Baḥs fi'l-menhec*, 115.

³⁹ Râcihî, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs: Baḥs fi'l-menhec*, 116.

⁴⁰ Bu hususla ilgili şu Türkçe cümleler örnek verilebilir: “Mi bugün okula gittin?”, “Çantamda kitap iki var.”, “Gölette beyazlar kuğu yüzer.” Daha fazla bilgi için bakınız: Noam Chomsky, *Syntactic structures* (Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2002), 13-17; Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2015), 8-14.

gerekçelendirilmesinde kıstas edinmesidir. Buradan hareketle, başka dillerden elde edilen bulgulara dayanarak ya nahivcilerin bu meselelerdeki tespitlerini hatalı bulur veya doğruluğunu teyit eder ya da klasik eserlerde yer almayan birtakım olguları öne sürer. Böylece bu olgu, Râcihî'nin analizlerinde “başka dillerden elde edilen bir tespit Arapça için de geçerlidir” şeklinde bir argümana dönüşür. Bu argümanın makalede analiz edilmesinin sebebi ise bunun modern dilbilim metodolojisine ait bir olgu olmasıdır. Dillerin ortak dil kurallarına sahip olduğu düşüncesi modern dilbilim yaklaşımlarından biri olan üretici dilbilgisi kuramının “gramerin evrensel olduğu” kabulünden gelmektedir.⁴¹ Nahiv ilminin metodolojisinde ise nahivciler, sadece Arapçaya bakarak Arapçaya has dil kurallarını belirlemeye çalışmışlar⁴² ve diğer dillerdeki dil özelliklerini kıstas olarak kabul etmemişlerdir.⁴³ Dahası, kurallarını belirledikleri Arapça, bir önceki bölümde *istişhâd* hususunda işaret edildiği üzere, belirli bir zaman diliminde konuşulan ve sadece belirli lehçelerle sınırlı olan dildir. Dolayısıyla, Râcihî'nin “diğer dillerde de görülen bir olgu” argümanına dayanarak bazı nahiv kurallarını değerlendirmesi, klasik bir ilmin modern yaklaşımlar ışığında nasıl yeniden yorumlandığını ve güncellendiğini gösteren bir örnektir.

İlk olarak fail ile mefulü ele aldığı kısımlarda, Râcihî bu iki yapının klasik nahivcilere göre müfred gelmesi – bir başka ifadeyle cümle olarak gelmemesi – şartını eleştirmiştir.⁴⁴ Bu iki konuyu ele aldığı yerde “*subject sentence*” (özne cümlesi) ve “*object sentence*” (nesne cümlesi) olgularını zikreden Râcihî,⁴⁵ dil kurallarının evrenselliği çerçevesinde Arapçada da fail ile mefulün cümle olarak gelebileceğini ifade etmiştir.⁴⁶ Dahası her iki dil yapısının da Arap dil toplumu tarafından kullanıldığını ifade etmiş ve nahivcilerin bu tür kullanımları izah ederken yaptıkları açıklamaları zorlama olarak tanımlamıştır.⁴⁷ Böylece nahivcilerin tespitlerini başka dillerden elde edilen bulgulara dayanarak hatalı bulmuştur. Bununla birlikte, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* üzerine çalışma yapan

⁴¹ Evrensel gramer olgusu, Chomskyci dil yaklaşımının temel kabullerindedir, bakınız: Éva Dékány, “Foundations of generative linguistics”, *Acta Linguistica Academica* 66/3 (2019), 315. Dünya dilleri her ne kadar tikel dilbilgisel hususlarda birbirlerinden farklılaşsa da tümel birtakım gramer ilkelerinde birleşmektedir. Râcihî'nin diğer eserlerinde Chomskyci bakışı benimsediği açıkça görüldüğü için, evrensel gramer ilkelerinin var olduğu kabulünü bu yaklaşımdan almış olabilir. Böylece Râcihî failin veya mefulün cümle olarak gelmesini tümel bir ilke olarak kabul ederek nahivcilerin tespitlerini eleştirmektedirler.

⁴² Birçok klasik nahiv alimi, nahiv ilmi için geliştirdikleri tanımlarda bu ilmin sadece Arapçaya has olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Bu hususa Sekkâkî'nin nahiv tanımı örnek verilebilir. Zira Sekkâkî tanımında nahiv ilminin Arapların sözlerinden elde edilen kurallar olduğunu belirtmiştir. Bakınız: Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Ebî Bekr bin Muḥammed es-Sekkâkî, *Miftâḥ el-ʿulûm*, ed. Ḥamdî Muḥammedî Kâbîl (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, ts.), 75. Nahiv geleneğine baktığımızda gerek Sekkâkî'den önceki dil âlimlerinin gerekse sonradan gelenlerin aynı çizgide olduklarını görürüz.

⁴³ Burada işaret edilen husus, İslam düşünce geleneğindeki dil ilimlerinin genel bir dil teorisi önermediği veya böyle bir potansiyelinin olmadığı değildir; dil kurallarını belirleme eylemi için sadece Arapçaya dayanmış olduğudur.

⁴⁴ Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 173 ve 202.

⁴⁵ Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 173 ve 202.

⁴⁶ Dilbilim kuramları açısından özne ile nesnenin cümle gelmesi meselesi ile ilgili daha fazla bilgi için *The positional tendencies of sentential noun phrases in universal grammar* Matthew Sygne Dryer, “The positional tendencies of sentential noun phrases in universal grammar”, *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique* 25/2 (1980), 123-196. başlıklı makaleye bakınız.

⁴⁷ Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 173.

Arslan, çoğu Kûfeli nahivcinin⁴⁸ failin cümle olarak geldiğini kabul ettiğini ve Râcihî'nin bu hususta Kûfe ekolüne itibar ettiğini belirtmektedir.⁴⁹ Zira nahivcilerin geneline – özellikle Basra ekolüne – göre fail isim veya isme muadil olacak bir yapıda gelmeli, cümle olarak gelmemelidir.⁵⁰ Dahası, Arslan, Râcihî'nin başka bir eserinden bu hususla ilgili sözlerini “...Kûfelilerin görüşünün doğru olduğunda şüphe yoktur ve [diğer] dillerde failin cümle olarak gelmesi garip olan bir durum değildir.”⁵¹ şeklinde tercüme edip alıntılıyarak bu savını temellendirmektedir.

Öte yandan, bu gerekçelendirme sadece faille ilgili olup mefulün cümle olarak gelmesiyle ilgili herhangi bir gönderme içermemektedir. Mefulü bir kenara bırakıp Râcihî'nin bahsi geçen eserindeki faille ilgili açıklamaları temel alınsa dahi bu argümanını sadece Kûfe ekolüne itibar etmesiyle izah etmek eksik olacaktır. Zira Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* de hem failin hem de mefulün cümle olarak gelmesini Kûfe ekolünden herhangi bir dil alimine veya görüşüne atıf yaparak gerekçelendirmemiştir. Bunun yerine, genel olarak dillerde görünen bir olgu olduğunu belirterek (*subject sentence* ile *object sentence* olgularını zikrederek) izah etmiştir. Dahası, diğer eserde geçen “Kûfelilerin görüşünün doğru olduğunda şüphe yoktur” ifadesi, bu görüşü temel dayanak noktası olarak görmekten ziyade, başka bir kıstastan hareketle doğruladığı veya onayladığı bir yaklaşım olarak gördüğünü göstermektedir. Fail ile mefulün cümle olarak gelebileceği hususunu her ne kadar Kûfe ekolüyle ilişkilendirse de temelde dil kurallarının evrenselliğini kıstas edinmiştir. Burada vurgulanan husus, Râcihî'nin belirlenmiş nahiv kurallarına karşılık “diğer dillerde de görülen bir olgu” argümanını esas alması ve buna dayanarak nahivcilerin görüşlerini değerlendirmesidir. Üstelik bunu yaparken Râcihî, bu olgunun klasik nahiv alimlerinin metotlarıyla ne kadar uyumlu olduğunu ve fail ile mefulün cümle olarak gelmeme yönündeki kabullerinin arkasında yatan gerekçeleri tartışmamaktadır.

Râcihî'nin bu argümanı kullandığı bir diğer analiz mefulün bih konusu altında ele aldığı iki meful alan “أعطى” türünden fiiller kısmındadır. Râcihî, bu kısımda iki mefulden ilkiyle ilgili; birini genel olarak nahivcilere, diğerini ise sadece Sîbeveyhi'ye atfederek iki tespiti yer verir.⁵² Birinci tespiti, nahivcilerin birinci mefulde *fâ'il fi'l-ma'na* demeleridir. Sîbeveyhi'ye atfettiği ikinci tespit ise birinci mefulün aslında takdirî *lâm* harfi ceriyle mecrûr olduğudur. “Zeyd'e kitabı verdim (أعطيت زيدا كتابا)” cümlesini örnek vererek Sîbeveyhi'nin ilk mefulü (Zeyd) aslında *li Zeydin* (أعطيت لزيد كتابا) şeklinde olmak üzere mecrûr olarak değerlendirdiğini öne sürer. Ardından bu tarz iki nesne alan Fransızca ve Almanca cümleler⁵³ zikredip “birçok dilde görülen bir olgu olan *indirect object* (dolaylı nesne)” ifadesine yer verir. Böylece

⁴⁸ Nahiv tarihinde Basra ve Kûfe olmak üzere iki önemli dil ekolü öne çıkmaktadır ve her ikisi de önemli rollere sahiptir. Bu konuyla ayrıntılı bilgi için bakınız: Şevkî Dayf, *Medârisü'n-naḥviyye* (Kahire: Dâr el-Ma'ârif, 1992).

⁴⁹ “Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri”, 744-745.

⁵⁰ Ebû İshâk İbrâhîm bin Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Maḳâşidu's-şâfiyye fi şerhi'l-hulâşati'l-Kâfiyye* ed. Muḥammed İbrâhîm el-Bennâ (Mekke: Ma'had el-Buḥûş el-İlmiyye ve İhyâ' et-Turâş el-İslâmî bi-Câmi'et Ümm el-Ḳurâ, 2007), 2/538-539 ve 541. Ayrıca fail tanımı için bakınız: 'Ebu Muḥammed 'Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. 'Abdillâh İbn Hişâm, *'Evdâhu'l-mesâlik ilâ 'Elfiyyeti İbn Mâlik*, ed. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdulhamîd (Kahire: Dâru't-Talâi' li'n-Neşr ve't-Tevzî' ve't-Tesdîr, 2004), 2/71; Bahâüddîn Abdullah bin Abdurrahmân bin Abdillâh bin Akîl el-Hemedânî İbn Akîl, *Şerḥu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, ed. Muḥammed Muḥyiddîn Abdulhamîd (Kahire: Mektebetü't-Turâş, 2005), 2/57-58.

⁵¹ Arslan, “Abduh er-Râcihî ve *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* Adlı Eseri”, 744.

⁵² *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 191.

⁵³ Râcihî'nin kullandığı Almanca cümle: “*Ich gab dem studenten das Buch*”, Fransızca cümle ise “*Donnez-lui les timbres*”, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*, 191.

Sîbeveyhi'nin birinci mefulü aslında mecrûr olarak değerlendirmesinden hareketle onun da neredeyse "dolaylı nesne" şeklinde isimlendirmek istediğine kanaat getirir.

Râcihî, her ne kadar *fâ'il fi'l-ma'na* kavramını açıklamasa da "Zeyd'e kitabı verdim (أعطيت زيدا كتابا), Zeyd de kitabı aldı (وزيد أخذ الكتاب)" örneğini zikrederek kısmî olarak bu kavramla ne kastedildiğine işaret etmiştir. Bunun yanı sıra, bu kavramla birlikte birinci mefulün aslında mecrûr geldiği hususunun aynı paragrafta peş peşe zikredilmesi birbirleriyle alakalı olduğu izlenimini vermektedir. Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ında "أعطى" fiilinin de olduğu iki meful alan fiillerin ele alındığı kısımda *fâ'il fi'l-ma'na* kavramı yer almamakla birlikte,⁵⁴ *el-Uşûl fi'n-naḥiv*,⁵⁵ *Evdāḥu'l-mesâlik*,⁵⁶ *Şerḥu İbn 'Akîl*,⁵⁷ *Şerḥu Kâfiyeti İbni'l-Ḥâcib*,⁵⁸ *Şerḥu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*⁵⁹ gibi Sîbeveyhi sonrası nahiv kitaplarının ilgili bölümlerinde bu kavram geçmektedir. Ancak bu eserlerde birinci mefulün aslında mecrûr olduğuyla ilgili bir analiz geçmemektedir. Râcihî "nahivciler" ile kimleri kastettiğini ve Sîbeveyhi'nin bu tespitini nereden aldığını açıklamadığı için bu değerlendirmesini hangi nahiv kaynağına isnat ettiğini tespit etmek zordur. Dolayısıyla, en azından öne çıkan temel nahiv eserlerinde her ne kadar *fâ'il fi'l-ma'na* kavramı geçse de ne birinci mefulün aslında mecrûr olduğu ele alınmış ne de *fâ'il fi'l-ma'na* kavramıyla ilişkili olduğu tartışılmıştır.

Fâ'il fi'l-ma'na kavramı, aynı zamanda bahsi geçen eserlerin *nâibu'l-fâil* veya geçişli-geçişsiz fiiller bablarında iki meful alan fiillerin mefullerinin sıralanmasıyla ilgili yürütülen tartışmalarda da geçmektedir. Bu husus bu tür cümlelerdeki mefullerin rütbesinin (güç ve etkisinden yola çıkarak hangisinin sözdiziminde önceliğinin olduğunun) belirlenmesi; dolayısıyla hangisinin edilgen ifadede failin yerine gelebileceği veya hangisinin takdim-tehir edileceği bakımından ele alınmaktadır. Bahsi geçen eserlerdeki açıklamalara göre "أعطى" fiilinin birinci mefulü olan Zeyd, "alan" (أخذ) anlamı taşıdığı için mana bakımından faildir (*fâ'il fi'l-ma'na*). Bu sebepten ötürü, fiilden sonra gelen bu iki mefulden "alan" (Zeyd) anlamına gelen birinci, "verilen şey" (kitap) ise ikinci meful olarak tayin edilerek rütbelere belirlenmiştir. Böylece birinci mefulün ikinci mefulden (kitap; alınan şey) önce gelmesi asıldır; zira, fail cümlede umde olduğu için rütbesi daha güçlüdür. Ancak anlam kapalılığı (اللبس) gibi bazı özel durumlarda ise birinci mefulün önce gelmesi zorunludur. Yine aynı şekilde, edilgen bir ifadede fiil meçhul yapıya çevrilip fail cümleden düşürüldüğünde eğer

⁵⁴ Bu kavram geçmese de Sîbeveyhi, bu konuya "fiilinin [başka] bir mefule geçişli yaptığı meful" olarak isimlendirdiği bölümde kısmen temas etmiştir. İki meful alan أعطى türünden fiillerin, edilgen yapıda birinci mefulün *nâibu'l-fâil* olarak merfu gelmesi ve ikincisinin mansub kalmasını "fail konumunda (بمئة الفاعل) olan mefulün başka bir mefule geçişli olması" şeklinde izah etmektedir. Bk. Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, ed. Abdusselâm Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Ḥancî, 1988), 1./33-44.

⁵⁵ Bk. Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥiv*, ed. 'Abd el-Ḥüseyn Fetlî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1996), c. 1 177-181.

⁵⁶ 'Ebu Muhammed 'Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. 'Abdillâh İbn Hişâm, 'Evdāḥu'l-mesâlik' ilâ 'Elfiyyeti İbn Mâlik, 2/154-155.

⁵⁷ Bk. Bahâüddîn Abdullah bin Abdurrahmân bin Abdillâh bin Akîl el-Hemedânî İbn Akîl, *Şerḥu İbn Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/52, 96 ve 118-120.

⁵⁸ Muhammed bin el-Ḥasan es-Semnâ'î en-Necfî er-Rađî Esterâbâdî, *Şerḥu Kâfiyeti İbni'l-Ḥâcib*, ed. Ḥasan bin Muhammed bin İbrâhîm Ḥafizî - Yahyâ Beşîr Mışrî (Riyad: Câmî'etü'l-İmâm Muhammed bin Sa'ûd el-İslâmiyye, 1996), c. 1 247.

⁵⁹ Bk. Ebû 'Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. 'Abdillâh et-Tâî İbn Mâlik, *Şerḥu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, ed. 'Abdul-mun'im Aḥmed Herîdî (Mekke: Câmî'atu Ümmi'l-Ḥurrâ, 1982), c. 2 637-640.

anlam kapalılığı varsa yerine gelecek olan birinci mefulün gelmesi zorunludur. Bu tartışmalardan anlaşılan, *fâ'il fi'l-ma'na* olgusunun ele alınışı, Arapça sözdizimindeki yapıların güç ve etkisine göre öncelik sırasının anlaşılması ve ona bağlı olan diğer dilbilgisi yapılarının belirlenmesiyle ilişkilidir.

el-Uşûl fi'n-naḥiv ve *Şerḥu Kâfiyeti İbnî'l-Ḥâcib*'te bu ikinci mefulün neden meful olduğuyla ilgili açıklamalar da yer almaktadır. İbnü's-Serrâc (öl. 316/929) *el-Uşûl fi'n-naḥiv*'de fiilin birinci mefuldeki *fâ'il fi'l-ma'na* sebebiyle ikinci mefulü aldığı belirtmiştir.⁶⁰ Bir başka deyişle, birinci mefuldeki failik anlamı ikinci mefuldeki mefullük anlamını belirlemiştir. İbn Ḥâcib'in (öl. 646/1249) *el-Kâfiye*'sini şerh eden Rađî el-Esterâbâdî'ye (öl. 688/1289) göre ise birinci meful “ضربت زيدا” cümlesindeki gibi açık bir şekilde meful olarak gelirken, ikinci meful ise mutavaat⁶¹ ile meful olarak gelmiştir. Görüldüğü üzere, *fâ'il fi'l-ma'na* ile ilgili izahlarda birinci mefulün (Zeyd) dolaylı olarak nesne olduğuna dair herhangi bir ifade veya işaret bulunmamaktadır. Eğer “dolaylı nesne” olgusunun klasik nahiv analizlerinde olduğu varsayılırsa, verilenlerden hareketle, birincisi yerine ikinci mefulün bu olguya daha yakın olduğu söylenebilir.

Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ında, Râciḥî'nin birinci mefulün aslında mecrûr olduğu tespitine en yakın durumun iki meful alan fiillerden bazılarının ikinci mefulde harf-i cer aracılığıyla geçişli olduğuyla ilgili kısımlar olduğu söylenebilir.⁶² Ancak, Sîbeveyhi'de bu ikinci mefulle ilgili olarak tartışılırken, Râciḥî bu hususu birinci mefulde harf-i cer gelmesi bağlamında aktarmıştır. Dahası Sîbeveyhi, “أعطى” fiilinden başka fiiller için bu durumun geçerli olduğunu belirtmiştir. Aynı tartışmalar, yukarıda zikredilen eserlerde de geçmektedir. Gerek Sîbeveyhi'de gerekse diğer eserlerde “أعطى” fiilinin harf-i cer olmaksızın iki mefulü doğrudan alabildiği net bir şekilde geçmektedir. Hatta İbn Hişâm, kitabı *Muğni'l-lebîb*'de *lâm* harf-i cerinin zâid kullanıldığı yerler arasında “أعطى” fiilinin ikinci mefulünün bu şekilde mecrûr geldiği bir şiir beytine yer vermiş ve bunun şaz olduğunu belirtmiştir.⁶³

Bu açıklamalardan sonra şu soru sorulabilir: Râciḥî *et-Taṭbîku'n-naḥivî*'de genel olarak klasik nahiv çizgisinde kalarak nahiv kurallarını anlatırken iki meful alan fiilleri ele aldığı kısımda neden nahiv kitaplarında aktarıldığından farklı bir şekilde konuyu aktarmış, dahası neden klasik nahivde yer almayan – Arapçaya *meful ğayru mubâşir* olarak çevirdiği – *indirect object* olgusunu zikretmiştir? *Indirect object* terimi İngilizce geleneksel dilbilgisi analizine ait bir terimdir.⁶⁴ Râciḥî'nin uygulamalı dilbilimi tanıttığı çalışması *İlmü'l-luġati't-taṭbîkî*'nin referans listesinde yer alan İngilizce öğretimi üzerine çalışmaları bulunan Amerikan dilci Fries, kitabı *The Structure of English*'de *indirect object* terimiyle ilgili açıklamalara yer vermiştir. Geleneksel dilbilgisine göre, *indirect object* teriminin “fiilin eyleminin kim için veya kime yapıldığını gösteren”⁶⁵ ve “fiilin eyleminden dolaylı olarak etkilenen kişi veya şey”⁶⁶, *direct object* teriminin ise “fiilin eylemini kabul eden” ve “fiilin eyleminden doğrudan etkilenen kişi veya şey” olarak tanımlandığını belirtmiştir. Fries, ayrıca, bu yapıların cümle içinde tespit edilmesi için “to

⁶⁰ İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl fi'n-naḥiv*, c. 1 177.

⁶¹ Mutavaat, fiilin eylemine maruz kalan veya eylemini kabul eden anlamına gelmektedir Şahabettin Ergüven, “Arapçada Dönüşlülük (Mutâva'at) Anlamı İfade Eden Mezid Fiiller”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (20 Mart 2020), 5-6..

⁶² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1./177-180.

⁶³ ‘Abdullah bin Yûsuf bin Aḥmed bin ‘Abdullah İbn Yûsuf Ebû Muḥammed Cemâleddîn İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb ‘an kutub el-E'ârîb*, ed. Mâzin el-Mübârek, Muḥammed ‘Alî Ḥamdullah (Şam: Dâru'l-Fikr, 1985), 287-288.

⁶⁴ Charles Carpenter Fries, *The Structure of English; an Introduction to the Construction of English Sentences* (New York and Burlingame: Harcourt, Brace & World, Inc., 1952), 54 ve 174; Liliane M. V. Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory* (Oxford, UK; Cambridge, Mass., USA: B. Blackwell, 1998), 156 ve 158.

⁶⁵ *The Structure of English; an Introduction to the Construction of English Sentences*, 54.

⁶⁶ *The Structure of English; an Introduction to the Construction of English Sentences*, 174.

whom” (kime) ve “what” (ne) sorularının sorulması gerektiğini; ilkinde verilen cevabın *indirect object* ikincisine verilenin ise *direct object* belirlediğini ifade etmiştir.⁶⁷ O takdirde, “Jane gave John a book” cümlesinde birinci nesne *indirect object*, ikincisi ise *direct object* olarak değerlendirilmektedir.

Ancak bu geleneksel dilbilgisinden öte, “birçok dilde görülen bir olgu” ifadesi, bütün dilleri araştırmaya konu eden modern dilbilime, özellikle de dillerin arka planda ortak evrensel dilbilgisi yapısına sahip oldukları düşüncesi üzerine inşa olan – Râcihî’nin de benimsediği⁶⁸ – Chomskyci dilbilim yaklaşımına işaret etmektedir. Bu konu, Chomskyci üretici dilbilgisi kuramında *case theory* (durum teorisi) başlığı altında ele alınmaktadır.⁶⁹ Bu kuram çerçevesinde “أعطى” fiilinin karşılığı olan *give* fiili gibi fiiller, *double object/noun phrases constructions* (çift nesneli/isim öbekli yapılar) olarak değerlendirilmektedir.⁷⁰ Gerek Chomsky gerekse aynı yaklaşımı benimseyen dilbilimciler, *direct object* ve *indirect object* terimlerini kullanmış ve bu yapılarla ilgili analizlerinde geleneksel gramerde tanımlandığı anlamı devam ettirmiş olsalar da meseleyi kendi kuramlarına göre tartışmışlardır. Chomskyci üretici dilbilgisiyle ilgili detaylara girmeden bu konu kısaca şu şekilde özetlenebilir: Durum teorisi, isim öbeklerinin cümle içinde dağılımlarının dilbilgisel özellikleri ile ilgilidir;⁷¹ dolayısıyla, yönetici (*governor*) olan sözdizimsel ögenin diğer öğelere (isim öbeklerine) nasıl durum atadığını (*case-assignment*) belirler.⁷² İki nesneli cümlelerin durum teorisi kapsamında ele alınışı ise yöneticinin birinci ve ikinci nesneye hangi durumu (belirtme durumunu (*accusative case*) mu yoksa yönelme durumunu (*dative case*) mu) ve nasıl (biçimsel yapılandırma sonucu yapısal bir durum (*structural case*) olarak mı yoksa yapının iç özelliği neticesinde içsel bir durum (*inherent case*) olarak mı) atadığı tartışmaları etrafında dönmektedir. Bu kuram çerçevesinde, Roman dilleri, Almanca, Fransızca, Japonca gibi farklı dillerde – diğer konularda da olduğu gibi – iki nesneli cümlelerin yapısı da incelenerek genel bir prensibe ulaşmak amaçlanmaktadır.

⁶⁷ *The Structure of English; an Introduction to the Construction of English Sentences*, 174.

⁶⁸ Râcihî’nin Chomskyci dilbilim yaklaşımı ile ilgili değerlendirmeleri için *en-Nahvu’l-‘Arabî ve’ d-dersü’l-‘hadîs*’de “Arap Nahvinde Üretici Kısımlar” olarak başlıklandığı üçüncü bölümü bakınız: Abduh Râcihî, *en-Nahvu’l-‘Arabî ve’ d-dersü’l-‘hadîs: Baḥş fi’l-menhec* (Beyrut: Dâru’n-Naḥdati’l-‘Arabîye, 1979), 143-158.

⁶⁹ *Indirect object* ve *direct object* gibi geleneksel dilbilgisinden modern dilbilime geçen “durum” (*case*) olgusu, üretici dilbilgisi kuramının kapsamına ilk olarak Fillmore’un 1960’larda öne sürdüğü *case grammar* (durum dilbilgisi) yaklaşımı ile girmiştir (Antony P. R. Howatt, “Introduction”, *The Linguistics Encyclopedia*, ed. Kirsten Malmkjær (London; New York: Routledge, 2002) (P29 .L52 2002), 251 ve 255; Egor Tsedryk, “Case”, *Encyclopedia of Linguistics*, ed. Philipp Strazny (New York and Oxon: Fitzroy Dearborn: Taylor & Francis Group, 2005) (P29 .E483 2005), 179.). Daha sonra Vergnaud’un 1970’lerin sonlarına doğru durum olgusu üzerine yaptığı çalışmalarla biraz daha gelişen bu düşünce, Chomsky’nin *Lectures on Government and Binding* (1981) eserinde evrensel dilbilgisinin müstakil bir konusu haline gelerek *case theory* (durum teorisi) olarak şekillenmiştir.⁶⁹ Vergnaud’un 1985 çalışmasıyla bu teori Chomskyci üretici dilbilgisi yaklaşımında daha da geliştirilmiştir (Tsedryk, “Case”, 179.). Râcihî’nin *fâ’il fi’l-ma’na* ve *indirect object* terimlerinin geçtiği paragrafın ise *et-Taṭbîku’n-naḥvî*’nin ilk basımı olan 1972 versiyonunda yer almadığı; 1999 versiyonuna sonradan eklendiği görülmektedir. Dolayısıyla, Chomsky’nin yaklaşımını benimseyen Râcihî’nin Chomskyci üretici dilbilgisi kuramının gelişimini takip ettiğini varsayarak bu açıklamayı da bu gelişmelerden hareketle eklediğini düşünmek mümkündür.

⁷⁰ Noam Chomsky, *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures* (Berlin: Mouton de Gruyter, 1993), 48,132 ve 170; Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, 187-188.

⁷¹ Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, 193.

⁷² Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, 170-183; Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, 153-193.

Bu kuram kapsamında *give* fiilinin nesnelere hangi durumu nasıl atadığı oldukça tartışmalı bir konu olarak gözüktüğü de “*Jane gave John a book*” cümlesindeki birinci nesneye (*indirect object*) yapısal durum, ikinci nesneye (*direct object*) ise içsel durum atandığı düşünülmektedir.⁷³ İngilizce iki nesneli yapılarda birinci nesneye yapısal olarak belirtme durumu, Almanca ve Fransızca da ise yapısal olarak yönelme durumu atanırken ikinci nesneye hangi durumun atandığı tartışmalıdır.⁷⁴ Chomsky, fiil cümlesinin içinde bir fiil cümlesi daha barındırdığı ihtimalini zikredip ikinci nesneye de bu içsel fiil tarafından belirtme durumu atanmış olabileceğini; böylece her bir yöneticinin sadece bir durum atadığını belirtmektedir.⁷⁵ Râcihî de Chomsky'nin bu analiziyle, nahivcilerin “أعطى” fiilinin birinci mefulünün başka bir fiil olan “*alma*” fiilinin faili anlamını taşıdığı gerekçesiyle *fâ'il fi'l-ma'na* olarak değerlendirmelerini ilişkili bulmuş olabilir. Ayrıca, Chomskyci analizlerde nesnelere hangi durumun atandığının daha iyi anlaşılması için birinci nesneye *to* gibi yönelme bildiren edatların gelmesi de ele alınmaktadır.⁷⁶ Büyük ihtimalle, Râcihî'nin birinci mefulün aslında *lâm* harfi ceriyle mecrûr geldiğini söylemesinin altında da bu mefulün yönelme (*dative*) manası taşıdığı düşüncesi yatmaktadır. Ancak, birkaç paragraf önce işaret edilen klasik nahiv kitaplarında – belirtildiği üzere – böyle bir analiz yer almamaktadır.

Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'de herhangi bir dilbilim yaklaşımına açık bir şekilde yer vermediği için hangi modern kuramına göre değerlendirme yaptığını kesin bir dille belirtmek mümkün değildir. Dahası modern dilbilim ile nispeten daha belirgin olarak temas ettiği kısımlar oldukça sınırlıdır. Yine de eserinde üç yerde kullandığı “diğer dillerde de görülen bir olgu” ifadesiyle dil kurallarının evrenselliğine işaret etmesi, “subject sentence”, “object sentence”, “indirect object” gibi yabancı olgular kullanması ve klasik nahiv kitaplarında yer almayan değerlendirmelerin bazı modern yaklaşımlarla irtibatlı olması (üstelik diğer eserlerinden yola çıkarak Chomskyci yaklaşımı benimsediği de göz önünde bulundurulduğunda) Râcihî'nin modern yaklaşımlardan – sadece birkaç nahiv konusuyla sınırlı da olsa – etkilendiği ihtimalini kuvvetlenmektedir. Büyük ihtimalle, Râcihî'nin nahiv ilmini modern kuramlarla desteklemeye çalışmasının ardında, nahiv ilminin tespitlerinin ne kadar doğru olduğunu gösterme ve klasik ile modern arasında bir köprü kurma isteği bulunmaktadır. Zira Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'yi ilk telif ettiği yılda yayımladığı eseri *en-Naḥvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîṣ*'te modern dil yöntemlerine itibar etmemenin doğru olmadığını belirtmesi ve bu eserinde eskiyle yeni arasında bir yol arayışının önemli olduğunu vurgulaması da bu çıkarımı desteklemektedir. Râcihî modern olana itibar edilmesi gerektiğine dikkat çekse de klasik olanın terkedilmemesi gerektiğini, hatta modern yöntemlerden istifade ederek nahiv ilmini çalışmak gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷

Sonuç

Râcihî'nin "*et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*" adlı eseri, konu ve içerik açısından klasik nahiv kitaplarına benzer olmasına rağmen – modern dönemde yazılan diğer çağdaş nahiv kitaplarında olduğu gibi – daha açık

⁷³ Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, 170-171; Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, 187-188.

⁷⁴ Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, 171-172; Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, 188.

⁷⁵ Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, 171.

⁷⁶ Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, 171-172; Haegeman, *Introduction to Government and Binding Theory*, 187-188.

⁷⁷ Râcihî, *en-Naḥvu'l-'Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîṣ: Baḥṣ fi'l-menhec*, 160.

ve güncel bir dil kullanması bakımından farklıdır. Eserde, nahiv anlatımından şevâhid çıkarılıp yerine günlük dil kullanımlarından örnekler getirilmiş ve nahiv kitaplarında yer almasına rağmen çağdaş dönemde az kullanıldığı veya artık kullanılmadığı için bazı dil kuralları dışarıda bırakılmıştır. Nahiv ilmine yöneltilen donuk olduğu, etkinliğini yitirdiği ve buyurucu olduğu yönündeki eleştirilere cevap vermeyi amaçlayan Râcihî, nahiv ilminin kurallarının hala doğru ve geçerli olduğunu göstermeye çalışmıştır. Râcihî'ye göre, çağdaş dönemde nahiv eğitimi için takip edilen eğitim yönteminin sorunlu olması bu eleştirilere sebep olmaktadır. Râcihî, nahiv ilmini çağdaş dönemde öğretmeye çalışanların bu dönemin şartlarını göz önünde bulundurmadan anlatarak aslında gayet anlaşılır ve tutarlı olan kuralları karmaşık hale getirdiklerini düşünmektedir. Dolayısıyla, Râcihî nahiv kurallarını bu karmaşadan kurtarmanın yolunun “uygulamalı yöntem” olduğunu düşünerek güncel günlük dil kullanımları üzerinden teoriyi çağdaş okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, güncel dil kullanımlarına yer vermenin de ötesinde Râcihî, yaygın güncel dil kullanımlarını tercih etmiş ve az kullanılan veya artık kullanılmayan dil kullanımlarını dışarıda bırakmıştır. Böylece dilin değiştiğinin farkında olan Râcihî, bu soruna çözüm getirmeye çalışmıştır. Hem modern dilbilimin dilin değişimi kabulüne uygun davranarak hem de eşsüremlilik ilkesini yerine getirerek bu yöndeki eleştirilere cevap vermiştir.

Bununla birlikte, bu kabul ve ilkeye göre, dilbilimcinin çağdaş dil kullanımlarını kendi zaman kesitine göre betimlemesi ve dil toplumundan başka bir zaman kesitinde belirlenen dil kurallarına uymasını beklememesi gerekir. Ancak Râcihî, klasik nahiv kurallarına büyük oranda bağlı kalmıştır. Her ne kadar temele güncel dil kullanımlarını alsada bazılarını, klasik nahiv kurallarını kıstas olarak hatalı bulmuştur. Bir yandan Râcihî, dil kullanımlarının değiştiğini kabul ederken diğer yandan, asırlar önceki dil toplumunca benimsenen dil kurallarının çağdaş dil toplumu için de geçerli olduğunu, dahası uyulması gereken zorunluluklar olduğunu düşünmektedir. Bu durum ise dilbilim ilkelerine göre buyurucu veya kural koyucu olarak değerlendirilmektedir.

Nahiv ilminin buyurucu olduğu yönünde yapılan eleştirilerin haksız olduğunu savunan Râcihî, buyuruculuk veya kural koyuculukla Chomkysci dil yaklaşımındaki “dilbilgisi kurallarına göre doğruluk” (*grammaticality*) olgusu arasında bir ilişki kurar. Bir ifadenin dilbilgisi kurallarına göre doğru veya yanlış olmasının belirlenmesinin iddia edilen bu buyuruculuğu reddettiğini öne sürer. Böylece çağdaş dil toplumunun klasik dil kurallarına uyması gerektiği zorunluluğunu bu şekilde temellendirir. Ancak Chomkysci dil yaklaşımındaki doğruluk olgusu dil toplumunun uyması gereken dil kurallarını belirleyen bir araç değildir. Dolayısıyla, bu doğruluk olgusu ile buyuruculuk arasında Râcihî'nin kastettiği şekilde bir ilişki yoktur. Burada önemli olan, Râcihî'nin dilbilim ilkelerini ve yaklaşımlarını ne kadar doğru bir şekilde uygulayıp uygulamadığı değil, onun bu eleştirilere modern yaklaşımlar üzerinden cevap vermeye çalışmasıdır.

Ortaya bir güncelleme çabası konulurken klasik ve modern dil yaklaşımlarının ontolojik ve epistemolojik kabulleri ile metodolojik dayanaklarının tartışılıp tartışılmadığı bu makale için önemlidir. Örneğin, klasik nahiv eserlerindeki şevâhid nahiv ilminin epistemolojik kabulleriyle ve metodolojisiyle ilgilidir. Şevâhid, nahiv kurallarının elde edildiği delillerdir. Aynı zamanda, şevâhid Kur'an'ın indiği dili temsil ettiği için ilk nahivcilerin farkına vardıkları dil değişimi karşısında tutundukları dayanaklardır. Böylece daha sonraki nesiller bu nahiv kurallarını öğrenerek Kur'an dilinin korunmasını temin edeceklerdir. Bu metodolojik açıdan bakıldığında, değişen çağdaş dilin günlük kullanımları nahiv kurallarının temin edildiği veya betimlendiği dil değildir. Dolayısıyla, çağdaş toplumun fasih Arapçayı nasıl veya hangi dil kullanımlarını ne sıklıkla kullandığı klasik

nahiv kurallarının öğretimiyle alakalı teorik bir zemin sağlamamaktadır. Üstelik çağdaş toplumun kullandığı günlük dil fasih Arapça da değildir ve fasih Arapçanın toplum içindeki kullanım alanları kısıtlıdır. Modern fasih Arapça, bir başka ifadeyle, çağdaş toplum tarafından belirli alanlarda kullanılan fasih Arapça başlı başına metodolojik ve teorik olarak tartışılması gereken çağdaş bir dil meselesidir. Öyle görünüyor ki, Râcihî, *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* projesini geliştirirken bu çağdaş meselenin farkındadır, ancak çözüm geliştirmek için nahiv ilminin kendi metodolojisini tartışırken modern dilbilim kabullerine itibar etmiştir.

et-Taṭbîḳu'n-naḥvî'de tespit edilen bir diğer husus, “diğer dillerde görülen bir olgudur” argümanının birkaç klasik nahiv kuralı için bir kriter ve gerekçelendirme olarak kullanılmasıdır. Bu argümanı Râcihî iki şekilde kullanmıştır; ya bu gerekçelendirmeyi esas kabul ederek nahivcilerin tespitlerini onaylamış ve nahiv ilminin ne kadar doğru ve hala geçerli olduğunu göstermeye çalışmış ya da bazı tespitlerini yanlışlayarak nahiv ilmi için – tabiri caizse – bazı düzeltmeler önermiştir. Râcihî'nin bu uygulaması, bu makalede klasik olanın modern olanın ışığında yeniden okunduğu şeklinde yorumlanmıştır. Öyle ki klasik ve modern olanın metodolojileri yeterli bir şekilde tartışılmamış ve arkasında yatan gerekçelendirmeler dikkatli bir şekilde birbirinden ayırt edilmemiştir.

“Diğer dillerde görülen bir olgudur” argümanı üretici dilbilgisi kuramının metodolojisiyle ilgili bir durumdur. İnsan dillerinin evrensel ortak dilbilgisi kuralları tarafından yönetildiğini varsayan bu kuram, olabildiğince farklı dillere bakarak ortak kaideleri keşfetmeye ve belirlediği kaidelerin tutarlığını ölçmeye çalışır. Dolayısıyla, herhangi bir dilden elde edilen aksi kanıt ile yanlışlanmadıkça elde edilen kuramsal dil yasaları geçerlidir. Öte yandan, bu argüman nahiv ilminin metodolojisi ile uyumlu değildir. Zira nahivciler için kıstas alınan dil sadece Arapça olmasından öte, sadece belirli bir zaman diliminde belirli bir toplumun (fasih olarak kabul edilen kabilelerin) kullandığı dildir. Dolayısıyla, bu bakış çerçevesinde gerçekleştirilen teorileştirme farklı bir epistemolojik ve metodolojik yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, bu makale Râcihî'nin *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî* eserinde takip ettiği üslubunun analizini yaparak klasik nahiv bilgisinin güncel bağlama taşınırken modern dilbilim ilkeleri ve kuramlarından ne derecede etkilendiğini inceleyen bir çalışmadır. Râcihî'nin, klasik nahiv ilmini çağdaş dil kullanımlarıyla bütünleştirmesi ve bu süreçte klasik ve modern yaklaşımlar arasında bir köprü kurma çabası, çağdaş dönemde nahiv ilmiyle ilgili yeni tartışmaları ve araştırmaları teşvik eden bir adım olarak değerlendirilebilir. Özellikle, dilin değişimi, çağdaş fasih Arapçanın durumu ve bazı ifadelerin ne sıklıkla kullanıldığına bağlı olarak bazı dil kurallarının güncel durumu gibi güncel dil meselelerine temas etmesi ve nahiv ilmiyle yüzleştirmesi çok önemlidir. Ancak bununla birlikte, bu makale klasik ve modern yaklaşımların metodolojilerinin değerlendirilmeden yapıldığı bir güncelleme işleminin metodolojik ve teorik birtakım yanlış değerlendirmelere yol açtığını göstermiştir. Bu durum ise, modern yaklaşımın gölgesinde kalan klasik yaklaşımın kendi potansiyelini geliştirmesinin ve çağdaş meselelere yeni cevaplar üretme kapasitesini keşfetmesinin önüne geçmektedir. *et-Taṭbîḳu'n-naḥvî*'ye odaklı bu analizle, klasik nahiv ilminin kendi iç dinamiklerinin anlaşılması ve çağdaş dilbilim teorileriyle ilişkilendirilmesi bağlamında ileride yapılacak araştırmalara katkıda bulunması ve metodolojik bir farkındalık kazandırması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- ‘Abdullah bin Yûsuf bin Aḥmed bin ‘Abdullah ibn Yûsuf Ebû Muhammed Cemâleddîn ibn Hişâm. *Muğni'l-Lebîb ‘an kutubi'l-‘E‘ârîb*. ed. Mâzin el-Mübârek, Muhammed ‘Alî Ḥamdullah. Şam: Dâru'l-Fikr, 6. Basım., 1985.
- Akmajian, Adrian vd. *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, The Sixth edition., 2010.
- Aliane, Hassina. “Contribution to a Modern Reading of Sîbawayhi”. *The Foundations of Arabic Linguistics IV: The Evolution of Theory*. ed. Manuela E. B Giolfo - Kees Versteegh. 97/10-29. Studies in Semitic Languages and Linguistics. Leiden; Boston: Brill, 2019.
- Arslan, Mehmet Nafi. “Abduh Er-Râcihî ve et-Tatbîku’n-Nahvî Adlı Eseri”. *Journal of Oriental Scientific Research* 8/2 (Kasım 2016), 728-753.
- Ayoub, Georgine. “Case and Reference: The Theory of Mâ Yanşarîf Wa-Mâ Lâ Yanşarîf in Sîbawayhi’s Kitâb”. *The Foundations of Arabic Linguistics III*. 11-49. Leiden: Brill, 2018. https://doi.org/10.1163/9789004365216_003
- Bahâüddîn Abdullah bin Abdurrahmân bin Abdillâh bin Aḳîl el-Hemedânî ibn Aḳîl. *Şerhu İbn Aḳîl ‘alâ Elḫıyyeti İbn Mâlik*. ed. Muhammed Muḫyiddîn Abdulḫamîd. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü’t-Turâs, 2005.
- Bisang, Walter. “Linguistic change in grammar”. *The Routledge Handbook of Linguistics*. ed. Keith Allan. 366-384. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016.
- Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 50th Anniversary Edition., 2015.
- Chomsky, Noam. *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Berlin: Mouton de Gruyter, 7th ed., 1993.
- Chomsky, Noam. *Syntactic structures*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 2nd ed., 2002.
- Çelik, Muhammet. *Arap Dili Gramerindeki Yenileşme Hareketlerinin Teorik Temelleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisü'n-nahviyye*. Kahire: Dâr el-Ma‘ârif, Yedinci Basım., 1992.
- Dékány, Éva. “Foundations of generative linguistics”. *Acta Linguistica Academica* 66/3 (2019), 309-334.
- Dryer, Matthew Synge. “The positional tendencies of sentential noun phrases in universal grammar”. *Canadian Journal of Linguistics/Revue canadienne de linguistique* 25/2 (1980), 123-196. <https://doi.org/10.1017/S000841310009373>
- Durmuş, İsmail. “İstîşhâd”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/396-397. İstanbul: TDV Yayınları, 2001. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istishad--arap-dili>
- Ebû İshâk İbrâhîm bin Mûsâ eş-Şâtîbî. *el-Makâşidu’s-şâfiyye fi şerhi'l-hulâsati'l-Kâfiyye*. ed. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ. 9 Cilt. Mekke: Ma‘hadü'l-Buḫûşî'l-‘İlmiyye ve İhyâ’i’t-Turâsi'l-İslâm bi-Câmi‘ati Ümmi'l-Ḳurâ, 2007. <https://shamela.ws/book/20562>
- ‘Ebu Muhammed ‘Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf b. ‘Abdullah İbn Hişâm. *‘Evḍaḫu’l-mesâlik ilâ ‘Elḫıyyeti İbn Mâlik*. ed. Muhammed Muḫyiddîn ‘Abdulḫamîd. 4 Cilt. Kahire: Dâru’t-Talâi‘ li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘ ve’t-Tesdîr, 2004.
- Ergüven, Şahabettin. “Arapçada Dönüşlülük (Mutâva‘at) Anlamı İfade Eden Mezid Fiiller”. *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (20 Mart 2020), 1-25. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.683166>
- Esterâbâdî, Muhammed bin el-Ḥasan es-Semnâî en-Necfî er-Radî. *Şerhu Kâfiyyeti İbni’l-Hâcib*. ed. Ḥasan bin Muhammed bin İbrâhîm Ḥafızî - Yahyâ Beşîr Mışrî. 4 Cilt. Riyad: Câmi‘atu’l-İmâm Muhammed bin Sa‘ûd el-İslâmiyye, 1996.
- Fasold, Ralph - Connor-Linton, Jeff. “Introduction”. *An Introduction to Language and Linguistics*. ed. Ralph Fasold - Jeff Connor-Linton. 1-12. Cambridge: Cambridge University Press, The 6th edition., 2013.
- Fihri, Abdülkâdir Fâsî. *el-Lisâniyyât ve’l-luḡatu’l-‘Arabiyye: Nemâzic terkîbiyye ve dilâliyye*. Birinci cilt Cilt. Kazablanka: Dâr Toubkal, Üçüncü Basım., 1993.
- Fries, Charles Carpenter. *The Structure of English; an Introduction to the Construction of English Sentences*. New York and Burlingame: Harcourt, Brace & World, Inc., 1952. <http://archive.org/details/structureofengli0000frie>
- Galfân, Mustafa. “el-Lisâniyyâtü’l-‘Arabiyye: Ru’ye menheciyye fi’l-masâdir ve’l-ususi’n-nazariyye”. *A’mâlu’n-Nedveti’d-Duveliyye havle’l-Luḡati’l-‘Arabiyye ve’n-Nazariyyâti’l-Lisâniyye: el-Hasîle ve’l-Âfâk*. 51-70. Fas: Kuliyetü’l-Âdâb ve’l-‘Ulûmi’l-İnsâniyye: Câmi‘atu Seyyidî Muhammed b. ‘Abdillâh, 2007. <https://search.mandumah.com/Record/596621>
- Genetti, Carol. “Introduction: Language, Languages, and Linguistics”. *How Languages Work: An Introduction to Language and Linguistics*. ed. Carol Genetti - Allison Adelman. 3-24. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Haegeman, Liliane M. V. *Introduction to Government and Binding Theory*. Oxford, UK; Cambridge, Mass.: B. Blackwell, 2nd ed., 1998.

- Hassân, Temmâm. *el-Luğatü'l-‘Arabiyye: Ma'nâhâ ve mebnâhâ*. Kazablanka, Fas: Dâru's-şekâfe, 1994.
- Howatt, Antony P. R. "Introduction". *The Linguistics Encyclopedia* (2nd ed). ed. Kirsten Malmkjær. xxv-xli. London ; New York: Routledge, 2002. P29 .L52 2002.
- İbn Mâlik, Ebû ‘Abdillâh Cemâlüddîn Muḥammed b. ‘Abdillâh et-Tâî. *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*. ed. ‘Abdul-mun‘im Aḥmed Herîdî. 5 Cilt. Mekke: Câmî‘atü Ümmi'l-Ḳurrâ, 1982. <https://shamela.ws/book/12024>
- İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muḥammed b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *el-Usûl fi'n-naḥiv*. ed. ‘Abd el-Ḥüseyn Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 3. Basım., 1996. <https://shamela.ws/book/7365>
- İbrahim, ‘Abdul‘alîm. *en-Naḥvu'l-vazîfi*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1983.
- Lyons, John. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1. Basım, 1968. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139165570>
- Maḥzûmî, Mehdî. *Fi'n-Naḥvî'l-‘Arabî: Naqd ve tevcîh*. Beyrut: Dâru'r-Râidi'l- ‘Arabî, İkinci Basım., 1986.
- Mehîrî, ‘Abdulkâdir. *Nazarât fi'l- turâsi'l-luğavi'l-‘Arabî*. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, Birinci Basım., 1993.
- Mithun, Marianne. "Language Change: The Dynamicity of Linguistic Systems". *How Languages Work: An Introduction to Language and Linguistics*. ed. Carol Genetti - Allison Adelman. 264-294. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Owens, Jonathan. "Chapter 504 and Modern Arabic Dialectology: What are Kaškaša and Kaskasa, Really?" *Ingham of Arabia: A Collection of Articles Presented as a Tribute to the Career of Bruce Ingham*. ed. Clive Holes - Rudolf De Jong. 173-202. Leiden: Brill, 2013. <https://doi.org/10.1163/9789004256194>
- Öğmüş, Harun. "Arap Dili ve Tefsirle İlgili Şevâhid Literatürü". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (14 Ocak 2016), 27-45.
- Ömer, Ahmed Muḥtâr vd. *en-Naḥvu'l-esâsî*. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, Dördüncü Basım., 1994.
- Râciḥî, Abduh. *en-Naḥvu'l-‘Arabî ve'd-dersü'l-ḥadîs: Baḥs fi'l-menhec*. Beyrut: Dâru'n-Naḥdati'l-‘Arabîye, 1979.
- Râciḥî, Abduh. *et-Taṭbîku'n-naḥvî*. İskenderiye: Dâru'l-Marifeti'l-Câmiyye, İkinci Basım., 2000.
- Râciḥî, ‘Abduh. *‘İlmü'l-luğati't-tatbîkî ve ta‘lîmü'l-‘Arabiyye*. İskenderiye: Dâru'l-Ma‘rifati'l-Câmi‘iyye, 1995.
- Radford, Andrew vd. (ed.). *Linguistics: An introduction*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2nd ed., 2009.
- Ryding, Karin C. *A Reference Grammar of Modern Standard Arabic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Şa‘rân, Maḥmûd. *‘İlmü'l-luğa: Muḥaddime li'l-ḳâri ‘i'l-‘Arabî*. Beyrut: Dâru'n-Naḥdati'l-‘Arabîyye, ts.
- Shukla, Shaligram - Connor-Linton, Jeff. "Language Change". *An Introduction to Language and Linguistics*. ed. Ralph Fasold - Jeff Connor-Linton. 275-310. Cambridge: Cambridge University Press, The 6th edition., 2016.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. ed. Abdusselâm Muhammed Harun. 5 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Ḥancî, 3. Basım., 1988.
- Suleiman, Yasir. "Arabic linguistic tradition". *Concise History of the Language Sciences*. 28-38. Elsevier, 1995.
- Tsedryk, Egor. "Case". *Encyclopedia of Linguistics*. ed. Philipp Strazny. 179-180. New York and Oxon: Fitzroy Dearborn: Taylor & Francis Group, 2005. P29 .E483 2005.
- Yücel, Yusuf İbrahim. "'Abduh er-Râciḥî, et-Taṭbîku's-Şarfî İsimli Eserin Değerlendirilmesi". *İlahiyat* 9 (Aralık 2022), 215-217.